

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/106038>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

Onderwijs

Over recht en krom schrijven

Mr. J.G. Brouwer en mr. C.J.H. Jansen*

1 Inleiding

Een goede taalbeheersing is voor een jurist van onschatbare waarde. Niet alleen is het recht zelf in taal verwoord maar ook in de omgang met het recht staat hem maar één instrument ten dienste en dat is taal. Gelet op de tegenwoordige rechtspraktijk lijkt het kunnen schrijven van groter belang dan het kunnen spreken. Extra aandacht voor schrijfvaardigheid is om die reden alleszins gerechtvaardigd.

In dit essay geven wij op verzoek van de redactie enige nuttige wenken aan rechtenstudenten voor het schrijven van een scriptie of artikel. Het is niet de bedoeling om een uitvoerige scriptiehandleiding op te stellen. Ten eerste zijn er daarvan al meer dan genoeg.¹ Ten tweede weten wij maar al te goed dat je niet leert te schrijven door erover te lezen.

Wat is dan ons oogmerk? Wij leggen ons toe op de vraag welke factoren de kwaliteit bepalen van een juridisch betoog zoals een scriptie of artikel. Voor de beoordeling van het niveau worden criteria gehanteerd. Welke zijn dat? Directer en vanuit het perspectief van een student gesteld luidt de vraag: welke beoordelingsfactoren bepalen het cijfer van een scriptie?

In onze conclusie beantwoorden wij deze vragen. Ervaringsregels wijzen uit dat in beginsel vier groepen van factoren de kwaliteit van een betoog beïnvloeden. Dat zijn: structuur (par. 2), inhoud (par. 3), taal en stijl (par. 4), vormvereisten en typografie (par. 5). Uiteraard is niet elke categorie even belangrijk. Dus zullen wij ook moeten vaststellen hoe de groepen zich tot elkaar verhouden.

2 Structuur

2.1 Inleiding, hoofdtekst en conclusie

De structuur van een juridisch betoog is van groot belang. Als een scriptie of artikel de juiste structuur heeft, dan is het mogelijk om de essentie te achterhalen door uitsluitend de inleiding en de conclusie te lezen. De lezer die haast heeft, moet de hoofdtekst ongelezen kunnen laten! Dit kan alleen indien de vier onderdelen van het betoog, de titel, de inleiding, de hoofdtekst en de conclusie, in een onderling nauw verband met elkaar staan. Waaruit bestaat dat verband?

Over de titel zijn wij kort: hij moet de lading dekken en indien mogelijk pakkend zijn. Lezers moeten aan de hand van de titel kunnen bepalen waarover de scriptie of het artikel gaat.

Een inleiding bestaat uit drie onderdelen: (a) zinnen die het onderwerp inleiden, (b) de probleemstelling en (c) een aankondiging van de lijn van het betoog. In de praktijk is de formulering van (b) het lastigste, maar voor de structuur wel het meest bepalende onderdeel. De probleemstelling bestaat uit een aantal rechtsvragen waarop in het betoog naar antwoorden wordt gezocht. Wij komen op het ontwikkelen van een goede probleemstelling nog terug. De inleiding mag niet met het voorwoord verward worden. In het voorwoord schrijf je onder andere dat het zo moeilijk was om een begin te maken met het stuk en bedank je je moeder, vriend of vriendin die zo vriendelijk was het manuscript te geven.

In de hoofdtekst worden de in de inleiding opgeworpen rechtsvragen in een logische volgorde geanalyseerd met behulp van relevante wetgeving, de toepasselijke jurisprudentie en de meest recente literatuur. Het afleggen van verantwoording met behulp van verwijzende voetnoten mag niet ontbreken. De hoofdtekst is het omvang-

* Mr. J.G. Brouwer en mr. C.J.H. Jansen zijn werkzaam als universitair hoofddocent bij de Vakgroep Algemene Rechtswetenschap en Rechtsgeschiedenis van de Rijksuniversiteit Groningen.

1 Zie bijv. U. Eco, *Hoe schrijf ik een scriptie*, Amsterdam 1994; J.H.J. van den Heuvel, *Hoe schrijf ik een werkstuk*

of een scriptie?, Utrecht 1994; W. Oosterbaan, *Het schrijven van een leesbare scriptie*, Rotterdam 1995 en J.C. Coolsma en K.F. Schuiling, *De kleine scriptiegids: stappenplan met schrijftips voor juristen en bestuurswetenschappers*, Bussum 1995. P. de Buck e.a., *Zoeken en schrijven*, 8e druk, Rijswijk 1996.

rijkste onderdeel van het betoog. Hierin vindt de werkelijke analyse plaats. Het probleem wordt op allerlei mogelijke manieren tegen het licht gehouden.

De conclusie bevat de antwoorden op de in de inleiding opgeworpen vragen. De rechtvaardiging voor deze antwoorden vloeit uit de hoofdtekst voort. Nieuwe argumenten mogen niet worden aangevoerd. De conclusie heeft een logisch verband met de hoofdtekst en een direct verband met de inleiding. In de conclusie blijkt wat een algemeen aanvaarde opvatting is en wat eventueel de eigen mening is. Studenten denken vaak dat de conclusie onbelangrijk is en zij maken zich er met enkele zinnnetjes vanaf. Maar in feite is de conclusie het belangrijkste onderdeel. Hierin wordt antwoord gegeven op de gestelde vragen. In dat verband is het soms nuttig om in de conclusie een zeer korte samenvatting van het eerder gegeven betoog te geven. De uitgebreide argumenten van de gevonden resultaten kan de lezer in de hoofdtekst vinden.

2.2 Verdere indelingen

Vanzelfsprekend gelden voor de onderdelen van het betoog meer gedetailleerde structuureisen. Verdere indelingen zijn bovendien noodzakelijk. Zo moet men de hoofdtekst indelen in hoofdstukken, paragrafen en subparagrafen. Bij een niet al te lange tekst moet de verdeling — om versnippering te voorkomen — niet te ver doorgevoerd worden. Voor een artikel is een indeling op twee niveaus (paragrafen en subparagrafen) voldoende. In het geval van een scriptie kan men hier de hoofdstukken nog boven plaatsen.

De hoofdstukken en (sub)paragrafen krijgen een titel. De titels moeten structuur aanbrengen. Indelingen zijn veelal gebaseerd op tegenstellingen/onderscheidingen op hetzelfde niveau. Bijvoorbeeld: publiekrecht tegenover privaatrecht. Maar niet privaatrecht tegenover arbeidsrecht. Het arbeidsrecht is een onderdeel van het privaatrecht. Men moet het verschijnsel dat bekend staat als de Chinese encyclopedie voorkomen.

Volgens de Argentijnse schrijver Borges bestond er in het oude China een encyclopedie die dieren als volgt indeelde:

- a. toebehorend aan de keizer
- b. gebalsemd
- c. tamme
- d. speenvarkens
- e. sirenen
- f. fabeldieren
- g. loslopende honden

- h. dieren begrepen in deze opsomming
- i. die als gekken tekeer gaan
- j. ontelbare

De titels moeten tezamen een zeer beknopte samenvatting van het werk vertegenwoordigen. De eventuele inhoudsopgave vormt het skelet van de scriptie. Om die reden moeten de titels aan een aantal eisen voldoen: (a) ze moeten kort zijn; het gebruik van hele zinnen is af te raden, (b) ze moeten een gemeenschappelijke noemer hebben, (c) de grammaticale vorm is bij voorkeur vergelijkbaar.

Stel, een scriptie gaat over de bronnen van het recht. Niet correct is dan de indeling:

- a. De wet als rechtsbron
- b. Is de gewoonte ook een bron van het recht?
- c. De rechterlijke uitspraak in het licht van artikel 13 wet AB
- d. Verdragen
- e. De problematiek van besluiten van volkenrechtelijke organisaties.

Veel beter is het om rechtsbron als gemeenschappelijke noemer te hanteren:

- a. De wet (als rechtsbron)
- b. De gewoonte (als rechtsbron)
- c. De rechtspraak (als rechtsbron)
- d. Het verdrag (als rechtsbron)
- e. Besluiten van volkenrechtelijke organisaties (als rechtsbron)

Ook een paragraaf dient structuur te bezitten. De alinea is een structurerend middel bij uitstek. Per alinea (die tekstueel zichtbaar wordt door in te springen) wordt één thema, één vraag behandeld. De essentie van dat thema staat in een sleutel- of kernzin. Deze zin staat bij voorkeur ofwel aan het begin of aan het einde van de alinea. De rest van de alinea bestaat dan uit argumentatie, uitleg, toelichting, voorbeelden en dergelijke. Dit biedt de lezer het grote voordeel dat hij, ook wanneer hij de tekst slechts globaal leest, snel de hoofdlijnen van een betoog kan ontdekken.

De opbouw van een alinea kan men voor de lezer verduidelijken door het gebruik van signaalwoorden en verbindingswoorden.

Een paar voorbeelden:

- wanneer er sprake is van een opsomming, zijn woorden als 'ten eerste', 'ten tweede', enzovoort inzichtelijk.
- wanneer er een chronologische volgorde in de alinea wordt aangehouden, zijn woorden als 'eerst', 'toen', 'daarna', 'vervolgens', 'tenslotte', en dergelijke een aangewezen hulpmiddel.

- een contrast in de alinea kan men benadrukken door woorden als 'maar', 'toch' en dergelijke.
- het naderend einde van een alinea kan worden aangegeven door woorden als 'al met al', 'samenvattend', 'tot slot' en dergelijke.

De signaal- en verbindingswoorden zijn eveneens handig om het verband tussen bepaalde alinea's aan te geven. Wenst men iets toe te lichten in een aparte alinea met behulp van een uitgebreid voorbeeld, dan kan men die alinea beginnen met woorden als 'Ter illustratie', 'Een bewijs hiervan' of 'Als besluit'. Het gebruik van dit soort structuraanduidingen helpt de lezer de opbouw van een betoog snel te doorzien.

Een veel voorkomende fout is om alles wat gelezen is in de scriptie of het artikel op te nemen. Men wil graag laten zien wat men allemaal heeft gelezen, anders zou veel werk maar voor niets zijn verricht. De lezer zal dit maar matig waarderen. Bovendien is de kans groot dat de lijn van het betoog uit het oog wordt verloren. De structuur uit de eerste fase van het schrijfproces verdwijnt. Bondigheid is verre te prefereren boven langdradigheid. Zeker in een artikel is geen plaats voor eindeloos voortkabbelende betogen.

3 Inhoud

Het niveau van de probleemanalyse en het peil waarop de schrijver een oplossing aandraagt, bepaalt het sterkst de kwaliteit van een scriptie of een artikel. Om een meer dan gemiddelde waardering te oogsten, moet de scriptie of het artikel toegevoegde waarde hebben. Een artikel of een scriptie bevat bij voorkeur een *originele* gedachte die de rechtsgeleerdheid 'een stap verder' brengt. Het betoog moet iets oorspronkelijks bevatten en wat toevoegen aan datgene wat tot nu toe is geschreven. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer men een oplossing voor een gerezen probleem aandraagt.

Een publiekrechtelijk voorbeeld: Artikel 13 lid 1 GW bepaalt dat het briefgeheim onschendbaar is. Technologische ontwikkelingen hebben inmiddels de elektronische communicatie (zoals e-mail) vleugels gegeven. De vraag rijst, of die moderne communicatiemiddelen onder de reikwijdte van artikel 13 GW vallen. Hofman heeft in zijn proefschrift een nieuw grondrecht op vertrouwelijke communicatie bepleit.² Een oplossing die

zo overtuigend was voor de grondwetgever dat artikel 13 GW in deze zin wordt aangepast.

Een privaatrechtelijk voorbeeld: Artikel 6:95 BW stelt dat de schade die op grond van een wettelijke verplichting tot schadevergoeding moet worden vergoed, bestaat in vermogensschade en ander nadeel, dit laatste voor zover de wet op vergoeding hiervan recht geeft. In welk geval ander nadeel dan vermogensschade (met andere woorden: smartengeld) voor vergoeding in aanmerking komt, staat in artikel 6:106 BW; bijv. indien de benadeelde op andere wijze in zijn persoon is aangetast. De vraag, of iemand recht heeft op vergoeding van de psychische schade die hij door 'schrik' heeft geleden als gevolg van het feit dat hij getuige was van een ernstig ongeval van een dierbare, is onderwerp van discussie. Wat betekenen de woorden 'op andere wijze in zijn persoon zijn aangetast'? Is iemand op andere wijze in zijn persoon aangetast, wanneer hij hoort dat zijn kind bij een ongeval betrokken is of moet hij getuige zijn van het ongeval? Maakt het verschil dat het slachtoffer is overleden of dat hij 'slechts' gewond raakt bij het ongeluk? Heeft een grootvader recht op smartengeld van de veroorzaker van het ongeval? Of zou dit anders liggen indien het om één van de ouders gaat? Met andere woorden: hoe groot is de kring van gerechtigden? De beantwoording van deze vragen leverde een vernieuwende bijdrage aan de rechtsgeleerdheid op.³

Het is zeker niet voor iedereen weggelegd om vernieuwend bezig te zijn. Schrijvers van scripties moeten daarom niet bewust streven naar originaliteit. Dat is vaak gedoemd te mislukken. Meestal moet men een bescheidener doelstelling formuleren. Maar vergeet niet dat het soms al vernieuwend is om een systematisch onderzoek te doen naar literatuur en rechtspraak. Een dergelijke studie kan dwingen tot een herschikking van bekende argumenten en standpunten in een ander daglicht plaatsen.

Het schrijven begint natuurlijk met het bedenken van de juiste rechtsvragen. Dat vergt veel tijd en vooral veel leeswerk. Maar eerst zal men een onderwerp moeten kiezen.

3.1 Onderwerpskeuze en taakomschrijving

Veelal hebben studenten een voorkeur voor actuele onderwerpen. Zij volgen het nieuws in kranten en op radio en televisie, maar het is effectiever om juridische tijdschriften en vooral de besprekingen van de rechtspraak hierin te lezen. Brandende juridische kwesties die in het maatschappelijk leven spelen zijn dan snel gevonden. Een zogenaamd referaattijdschrift is ook een uit-

2 J.A. Hofman, *Vertrouwelijke communicatie: een rechtsvergelijkende studie over de geheimhouding van communicatie in grondrechtelijk perspectief naar internationaal, Nederlands en Duits recht*, (diss. VU Amsterdam), Zwolle 1995.

le 1995.

3 Zie recentelijk S.D. Lindenbergh, Schrik, onrechtmatigheid en schade, *RMThemis* 1997/5, p. 178 e.v.

stekend hulpmiddel. Een dergelijk blad bevat een verzameling van titels met uittreksels van boeken en (tijdschrift)artikelen per jaar. Het voor de juristen belangrijkste referaattijdschrift is *Data Juridica* (ook raadpleegbaar op CD-ROM). Het signaleert de belangrijkste Nederlandse juridische literatuur die verschenen is in tijdschriften, boeken en verzamelbundels.

Vaak blijkt het gekozen onderwerp te omvangrijk. De opdracht moet geconcretiseerd worden: waar ga ik het wel en waar ga ik het niet over hebben, op welk niveau behandel ik de stof? Een goed middel om tot dit overzicht te komen is het maken van een taakomschrijving. Een taakomschrijving bevat naast de probleemstelling de volgende elementen: een omschrijving van het publiek, een omschrijving van het doel en een omschrijving van de bijkomende voorwaarden. Deze drie elementen dienen niet in het juridische betoog zelf aan de orde te komen, maar zij zijn een middel om de probleemstelling aan te scherpen.

Het publiek waarvoor de scriptie of het artikel is bestemd, bepaalt wat men bekend mag veronderstellen en de mate waarin men details kan behandelen. Het doel van het betoog is vaak zowel informatief als persuasief: de schrijver geeft argumenten om de lezer voor zijn standpunt te winnen en zijn oplossing van het probleem aanvaard te krijgen. Bij bijkomende voorwaarden kan men denken aan vormvereisten, bijvoorbeeld hoeveel pagina's mogen worden volgeschreven.

3.2 Probleemstelling

Het vinden van een onderwerp is één ding, maar het verzinnen van een probleemstelling is weer iets anders. De probleemstelling bepaalt de rode draad van het betoog, zij is het kernpunt waarom het geschrift draait: zij moet daarom zo scherp mogelijk worden geformuleerd. Soms is het eerst noodzakelijk het gevonden maatschappelijke probleem te juridiseren: het zoeken naar aanknopingspunten in ons juridisch stelsel (de wet, het verdrag en de rechtspraak). Een volgende stap is dan het zo scherp mogelijk beschrijven van het gekozen probleem. Maar een beschrijvende probleemstelling levert geen hoge waardering op. De voorlopige probleemstelling is vooral een kompas waarop de schrijver zich bij zijn onderzoekswerkzaamheden oriënteert. De definitieve probleemstelling die men eigenlijk altijd al werkende ontwikkelt, moet een analyserende zijn: een beschrijving van het probleem in combinatie met het zoeken naar een oplossing.

De ontwikkeling van de probleemstelling kan volgens het volgende vragenpatroon plaatsvinden:

- a. Probleemherkenning
 - a.1 wat is het probleem?
 - a.2 wat is het belang van het probleem?
- b. Beschrijving van het probleem
 - b.1 wat is de geschiedenis van het probleem? wat is de huidige status?
 - b.2 wat zijn de oorzaken?
 - b.3 wat zijn de gevolgen?
- c. Beschrijving van oplossingsmogelijkheden
 - c.1 welke oplossingen zijn mogelijk?
 - c.2 onder welke voorwaarden en met welke gevolgen?
- d. Waardebepaling van de oplossingen
 - d.1 welke criteria kan men hierbij hanteren?
 - d.2 wat zijn de voor- en nadelen van de voorgestelde oplossingen?
 - d.3 tot welke keuze leidt één en ander?
- e. Uitvoering
 - e.1 hoe staat het met de uitvoeringsmogelijkheden van deze oplossing?
 - e.2 welke mogelijkheden en beperkingen zijn er?

Als probleemstelling kan ook vaak de rechtsvraag uit een concreet juridisch geschil dienen. De rechtsvraag is de juridische kwestie die partijen verdeeld houdt. Het antwoord op de onderliggende rechtsvraag in een conflict is meestal niet eenvoudig te geven, anders was het niet tot een procedure gekomen. Bijna altijd is voor de posities van beide partijen wel iets te zeggen. Partijen hebben voor hun standpunten steun gezocht bij de rechtspraak en de literatuur. Het is aan de schrijver van het betoog om die argumenten in zijn verhaal te beschrijven en te analyseren. De rechterlijke uitspraken (ook van lagere rechters), de conclusie van de procureur-generaal of advocaat-generaal en de visie van de annotator zijn hierbij zeer behulpzaam. Daarin vindt men criteria of aanknopingspunten op grond waarvan de rechter een belangenafweging maakt bij de beslechting van het conflict.

Vaak gaat het probleem terug op de uitleg van een begrip of term in de rechtsbron: een open norm in een wetsartikel, een verdragsbepaling, een uitwerking van een in eerdere rechtspraak geformuleerde rechtsregel, een onduidelijke wetsbepaling, enzovoort.

Bijvoorbeeld: Artikel 5:37 BW verbiedt een eigenaar aan eigenaars van andere erven hinder toe te brengen in een mate of op een wijze die volgens artikel 162 boek 6 BW onrechtmatig is. Wanneer is er nu sprake van onrechtmatige hinder? De rechter let bij de beantwoording op de mate en frequentie van de overschrijdingen, de omvang van de hinder, de offers die gemoed zijn om de over-

schijdingen te voorkomen, enzovoort. In een scriptie of artikel moet de bruikbaarheid van deze criteria aan de orde komen, de grenzen ervan, eventuele andere criteria uit de literatuur, de kritiek op deze criteria, varianten (verandert de rechtspositie als de hindertoebrenger over een Milieubeheer-vergunning beschikt of als de maatschappelijke functie van de hindertoebrenger (Schiphol) van vitaal belang is voor de Nederlandse economie en de hinderonderzinder 'slechts' een particulier is), enzovoort.⁴ Een gestructureerde versie van de hoofdtekst bestaat dan bijvoorbeeld uit de volgende paragrafen:

- a. een weergave van het wettelijke kader (zie artikelen 5:37 en 6:162 BW);
- b. een toespitsing op de probleemstelling: wanneer is er sprake van onrechtmatige hinder, uiteenvallend in twee subvragen: te weten hinder als inbreuk op een eigendomsrecht en hinder als een handelen of nalaten in strijd met de zorgvuldigheid;
- c. de bespreking en analyse van de criteria die in rechtspraak en literatuur bij de beantwoording van de twee subvragen worden gehanteerd;
- d. de weergave van de kritiek op de criteria;
- e. een waardering van de criteria (in het licht van bijvoorbeeld de varianten) en de kritiek erop (eventueel een aanscherping ervan).

3.3 Rechtsvergelijking

Een uitstapje naar een vreemd rechtsstelsel wordt in onze tijd van internationalisering niet alleen zeer gewaardeerd, maar het kan ook een goed hulpmiddel zijn om inspiratie op te doen voor de aanpak en/of oplossing van een probleem dat bij 'ons' speelt.⁵ Rechtsvergelijking mag zich niet beperken tot het beschrijven van dat andere rechtsstelsel. Er moet ook wat gedaan worden met de bevindingen over dat andere recht. Verrijkt met een ander perspectief, andere argumenten of standpunten, nieuwe oplossingen of vragen wordt het Nederlandse probleem tegevoet getreden. Of zoals de Amsterdamse hoogleraar in de rechtsvergelijking Th.M. de Boer opmerkte:

'Ik voor mij trek hieruit de conclusie dat de beoefenaar van de rechtsvergelijking zich vooral zou moeten bezighouden met het opsporen, vergelijken en beoordelen van buitenlandse alternatieven voor de wijze waarop een bepaalde rechtsvraag in eigen kring wordt opgelost. Aldus kan buitenlands recht fungeren als toetssteen

voor de kwaliteit van het eigen recht en als bron van inspiratie voor de vernieuwing of verbetering daarvan.'⁶

Wil men rechtsstelsels vergelijken, dan is de vraag welk(e) rechtsstelsel(s) men moet selecteren. Soms lijkt de keuze voor de hand te liggen. De wetgever heeft een bepaling uit een buitenlandse regeling overgenomen in een Nederlandse wet.

Zo is bijvoorbeeld artikel 6:109 BW (de matiging van schadevergoeding) ontleend aan de artikelen 43 en 44 van het Zwitserse Obligationenrecht en artikel 6:171 BW (de aansprakelijkheid van de opdrachtgever voor niet-ondergeschikte hulppersonen) aan het Anglo-Amerikaanse recht. Het ligt dan voor de hand om ter bepaling van de reikwijdte en de betekenis van de Nederlandse bepalingen te kijken naar het Zwitserse respectievelijk het Anglo-Amerikaanse recht.

De motieven voor rechtsvergelijking zijn divers. In het hierboven gegeven geval is de rechtsvergelijking een methode om beter de bedoeling van de Nederlandse wetgever te doorgronden.⁷ Maar een reden kan ook zijn het bestuderen hoe men in een ander rechtsstelsel met bij ons nog niet opgeloste problemen omgaat. In dat geval is het aanbevelenswaardig om een rechtsstelsel te nemen dat functioneert in een samenleving die enigszins met onze maatschappij vergelijkbaar is. Men mag althans veronderstellen dat een vergelijkbare maatschappij te maken heeft met vergelijkbare problemen die een vergelijkbaar antwoord behoren te krijgen.⁸

Op privaatrechtelijk gebied komen wij dan tegenwoordig uit bij het Duitse en Engelse burgerlijke recht, in mindere mate bij het Franse recht. Het kan ook zijn dat in een buitenlands rechtsstelsel een juridische constructie is ontwikkeld waarvan enig profijt kan worden verwacht voor het Nederlandse recht of de Nederlandse rechtspraktijk. Het te vergelijken stelsel ligt dan voor de hand. Voorbeelden zijn aan te treffen op het gebied van de zakelijke zekerheid. Wij behoeven maar te denken aan de Anglo-Ameri-

4 Zie voor een overzicht van de rechtspraak en literatuur: A.T. Bolt en J. Spier (m.m.v. O.A. Haazen), De uitdijende reikwijdte van de aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad, *Handelingen van de Nederlandse Juristen-Vereniging* 1996-I, p. 303 e.v.

5 Zie over rechtsvergelijking het Bijzondere Nummer van *Ars Aequi* 43 (1994).

6 Th.M. de Boer, *Vergelijkenderwijs: de inspiratie van*

buitenlands recht, *WPNR* (1992) 6033, p. 42.

7 Zie ook L. Strikwerda en I.R. de Jong, Rechtsvergelijking en rechtsvinding in burgerlijke zaken, *Ars Aequi* 43 (1994) 5, p. 284 e.v.

8 Zie De Boer, in: *WPNR* (1992) 6033, pp. 47-48. Hij wijst ook op praktische problemen als de beschikbaarheid van tijd, de talenkennis en de beschikbaarheid van het bronnenmateriaal.

kaanse rechtsfiguren van de *floating charge* of *leasing*⁹ en de Duitse constructie van het *Anwartschaftsrecht*,¹⁰ het subjectieve en zelfstandige recht dat volgens de Duitse rechtspraak en literatuur aan de eigendomsvoorbehoudkoper toekomt.

3.4 Rechtsgeschiedenis

Een oriëntatie op het verleden is bijna altijd zinvol. Ons recht is nu eenmaal mede historisch bepaald. De begrippen die wij gebruiken, de rechtsvragen die wij pogen te beantwoorden, de methoden die wij toepassen, de staat waarin wij leven, kunnen wij niet begrijpen zonder enige vorm van historische reflectie.¹¹ Zoals de rechtsvergelijking ons nieuwe inzichten kan verschaffen bij de oplossing van problemen, zo kan ook de rechtsgeschiedenis een andere kijk op de rechtswerkelijkheid bieden. Het rechtshistorische argument is zelden doorslaggevend, maar het inspireert bij de aanpak van een vraagstuk. Kooiker bracht de waarde van de rechtsgeschiedenis als volgt onder woorden:

‘De rechtsgeschiedenis leert, dat er een groot aantal oplossingen is voor een groot aantal juridische vragen. Op het eerste gezicht lijkt het aantal vragen en oplossingen onbegrensd. Bij nadere beschouwing blijkt evenwel dat in feite het aantal kernvragen en oplossingen is te overzien en dat dezelfde of vergelijkbare problemen en oplossingen steeds weer terugkeren.’¹²

Met name op de rechtsgebieden van het staats- en privaatrecht betekent een historische inbedding van het probleem een verrijking van het betoog.

Een recent voorbeeld op het gebied van het privaatrecht is het proefschrift van A.F. Salomons over de historische wortels van artikel 3:86 BW (artikel 2014 Oud BW), het leerstuk van de bescherming van een derdeverrijker tot goeder trouw tegen de beschikkingsonbe-

voegdheid van de vervreemder. Een illustratief voorbeeld op het gebied van het staatsrecht is het proefschrift van C.M. Zoethout over constitutionalisme, een vergelijkend-historisch onderzoek naar de beperking van overheidsmacht door het recht.¹³

Een combinatie van een rechtsvergelijkende en rechtshistorische aanpak dwingt tot een bezinning op het geldende recht. Een dergelijke bezinning is vaak onmisbaar voor een oorspronkelijke bijdrage aan de oplossing van de probleemstelling.

4 Taal en stijl

Voor ieder betoog geldt dat de eisen van de Nederlandse taal geen geweld mogen worden aangedaan. Bij twijfel is het verstandig woordenboeken, spelling- en stijlboeken en andere hulpmiddelen te raadplegen.¹⁴ Het is in dit artikel niet de plaats om uitgebreid op taal en stijl in te gaan. Wij beperken ons tot het geven van enkele basisregels.

Streef naar eenvoud van stijl. Maak gebruik van korte zinnen en begrijpelijke formuleringen. Vermijd ingewikkelde en lange zinnen. Hoewel lezers een bepaalde zin kunnen herlezen om de betekenis ervan te doorgronden, moet het teruglezen eigenlijk overbodig zijn. De lengte van zinnen kan variëren, maar de gemiddelde zinslengte zal bij een goede tekst ongeveer 15 woorden zijn. In de meeste gevallen is het heel goed mogelijk om lange zinnen, met veel bij- en tussen-zinnen, te splitsen in een aantal korte zinnen.

Duidelijk taalgebruik is niet hetzelfde als foutloos taalgebruik. Als u een betere jurist bent als uw broer doordat u nooit geen tijd verspilt met het kijken naar video's wat u niet leuk vindt, dan zult u ongetwijfeld opgemerkt hebben dat het

9 Zie voor *leasing*: J.J. van Hees, *Leasing*, (diss. Nijmegen), Deventer 1997.

10 Zie voor een vergelijking van Duits en Nederlands recht: S.E. Bartels, Voorwaardelijke eigendom en relatieve beschikkingsbevoegdheid, in: B.W.M. Nieskens-Isphording e.a. (red.), *Discussies omtrent beslag, verhaal en beschikkingsbevoegdheid*, Deventer 1997, p. 79 e.v.; ook: A.E. Schilder, *Het recht op vergadering en betoging*, (diss. Groningen) Arnhem 1989.

11 Zie G.C.J.J. van den Bergh, *Geleerd recht. Een geschiedenis van de Europese rechtswetenschap in vogelvucht*, derde druk, Deventer 1994.

12 H. Kooiker, *Lex scripta abrogata. De derde renaissance van het Romeinse recht*, (diss. Groningen) Nijmegen 1996, pp. 498-499. Hij verwijst naar E. Hondius, W.J.

Zwalve, R. Zimmermann en J.H. Nieuwenhuis voor vergelijkbare gedachten.

13 A.F. Salomons, *2014 tot 1950. De geschiedenis tot 1950 van de vertrouwensbescherming bij overdracht van roerende zaken door een beschikkingsonbevoegde*, (diss. UvA Amsterdam), Deventer 1997; C.M. Zoethout, *Constitutionalisme. Een vergelijkend onderzoek naar het beperken van overheidsmacht door het recht*, (diss. Rotterdam), Arnhem 1995.

14 Bijv. J. Renkema, *Schrijfwijzer*, Den Haag/Antwerpen 1997; J.H.J. van de Pol, *In goed Nederlands*, Den Haag/Antwerpen 1997; H. van Gessel e.a. (red.), *Het nieuwe Stijlboek* (de Volkskrant), Den Haag 1997 of *De Nieuwe Spellingids van de Nederlandse Taal*, Utrecht 1996.

eerste deel van deze zin verre van foutloos is, maar beslist niet onduidelijk.

Vermijd ook deftige en archaïsche taal. Nog steeds zien wij schrijvers die woorden als doch, mitsgaders, dier, deswege, elkander, onzer of hetwelk gebruiken. Zij kunnen gemakkelijk worden vervangen door eigentijdse woorden en formuleringen. Pas op bij abstracties en metaforen. Vergelijkingen willen nog wel eens mank gaan.

Een tekst leest prettiger als hij positief geformuleerd is. Dubbele ontkenningen geven altijd aanleiding tot misverstanden. Maar soms is een dubbele ontkenning nodig om een bepaalde betekenisnuance precies tot uitdrukking te brengen. Denk hierbij aan gevallen waarbij de wet een negatief vereiste stelt (bijvoorbeeld 'onrechtmatig'). Als dat vereiste niet is vervuld, is een dubbele ontkenning nodig ('niet onrechtmatig'). Voor het overige moet men ontkenningen uitsluitend gebruiken als ze echt nodig zijn.

Niet: Minister Sorgdrager vond aanvankelijk niet dat het Amsterdamse Openbaar Ministerie tijdens de Eurotop het instrument van artikel 140 Sr onterecht inzette.

maar: Minister Sorgdrager vond aanvankelijk dat het Amsterdamse Openbaar Ministerie tijdens de Eurotop het instrument van artikel 140 Sr terecht inzette.

Vermijd tangconstructies. Tangconstructies ontstaan als er door woorden of bijzinnen een aantal woorden van elkaar worden gescheiden, die in één zin eigenlijk bij elkaar gebruikt moeten worden. Doordat een stukje tekst in de 'tang' geklemd zit, komt de inhoud van de zin vaak niet goed tot uitdrukking.

Vergelijk:

De voorzitter gaf een toelichting op de door hem in de beleidsnota van 28 december voorgestelde verbeteringen.

De voorzitter gaf een toelichting op de verbeteringen die hij in de beleidsnota van 28 december voorstelde.

Streef naar bondigheid. Slechts het wezenlijke van de zaak telt. Alleen wat belangrijk is, wordt kort en krachtig uiteengezet. Vermijd wijdlopiegheid, zoals omslachtige formuleringen, uitweidingen of onbelangrijke details. Het optimum van dit criterium ligt in het midden. Extreem beknopte uitzettingen (telegramstijl) zijn even ongunstig als omslachtige verhalen.

Woorden die nagenoeg geen informatie aan de zin toevoegen, kan men zonder bezwaar weglaten. Het gebruik van dergelijke woorden komt

voort uit de misplaatste opvatting dat als men iets in vijf woorden zegt, terwijl het ook in twee kan, de tekst meer gewicht heeft. Het werkelijke effect is pompeusheid, waarachter meestal een gebrek aan werkelijke inhoud schuil gaat.

Vergelijk:

a. De docent was van mening dat aspecten van zwaarte in de huiswerkopgaven mee moeten tellen in de beoordeling.

b. De docent was van mening dat de zwaarte van de huiswerkopgaven mee moet tellen in de beoordeling. 'Aspecten van' zijn twee woorden die in dit zinsverband geen betekenis hebben en dus gerust geschrapt kunnen worden.

Een schrijver heeft leestekens tot zijn beschikking om een zin te structureren waar dat in de spreektaal gebeurt door middel van pauzes en intonatie. Alleen over het gebruik van de komma maken we enkele opmerkingen. Komma's vormen een belangrijk structurerend hulpmiddel. Maar het probleem is dat er voor het gebruik van de komma geen vaste regels zijn te geven. Er zijn vele gevallen waarin het gebruik van een komma aan te bevelen is, maar daarop bestaan weer talloze uitzonderingen. Een vuistregel is een komma te zetten op de plaats waar een pauze in de zin valt. Het al of niet aanwezig zijn van een komma kan overigens soms een betekenisverschil met zich meebrengen.

Vergelijk:

a. alle bomen, die ziek zijn, kappen wij.

b. alle bomen die ziek zijn, kappen wij.

a. betekent: alle bomen zijn ziek en worden gekapt.

b. betekent: wij kappen alle zieke bomen (en de gezonde laten wij staan).

Voorkom een overdaad aan hulpwerkwoorden en een te veelvuldig gebruik van de lijdende vorm. In gevallen waar men ook de actieve vorm kan gebruiken, wordt de tekst onpersoonlijk, overdreven zakelijk en (te) gewichtig.

Vergelijk:

(a) De Nederlandse bijdrage aan het IMF zal niet worden verhoogd.

(b) Nederland zal de bijdrage aan het IMF niet verhogen.

5 Vormvereisten en typografie

Vormvereisten zijn niet voor elk betoog hetzelfde. In een eindschrijft is bijvoorbeeld een inhoudsopgave onontbeerlijk, in een artikel voor

een juridisch tijdschrift niet. In het geval dat men voor een tijdschrift schrijft, is het overigens altijd verstandig eerst de instructies van het blad te raadplegen.

Noten vervullen een nuttige functie. Zij vormen een onderdeel van de tekst, maar niet een integrerend gedeelte. Wij onderscheiden verklarende noten, aanvullende noten en verwijzende noten. De laatste zijn om verantwoording af te leggen van letterlijke citaten (anders is het plagiaat) of aan anderen ontleende gegevens, ideeën en theorieën.

Letterlijke citaten plaatst men tussen aanhalingstekens, inclusief de leestekens die bij het citaat horen. De geciteerde tekst wordt exact weergegeven. Wanneer een gedeelte van het citaat wordt weggelaten, blijkt dit uit: (...). Als men de lezer opmerkelijk wil maken op iets merkwaardigs in een citaat, dan is het woord tussen haakjes (sic!) de geëigende wijze van aangeven. Maar dit moet hoge uitzondering zijn. Wanneer men een citaat verandert, dan zet men er zijn initialen bij.

Bijvoorbeeld: men cursiveert een deel van het citaat omdat dat deel heel belangrijk wordt gevonden; daarachter staat: (cursiverend auteur).

Noten moeten onderaan de pagina staan (voetnoten). Eindnoten, noten na de tekst van het betoog, zijn uiterst onhandig te raadplegen. Het doorlopend nummeren verdient de voorkeur. Nootcijfers in de tekst plaatst men meestal na een punt; bij wijze van uitzondering na een komma.

Om het de lezer gemakkelijk te maken de bronnen van een betoog te raadplegen, is het nodig een zeker systeem te hanteren bij het gebruik van noten. Voor het maken van voetnoten, bronvermeldingen, literatuurlijsten en dergelijke op juridisch gebied is recentelijk een leidraad opgesteld om eenvormigheid te bevorderen. Bij voorkeur moet men zich houden aan de hierin gedane suggesties.¹⁵

Soms wordt in een artikel twee of meer keren naar een zelfde werk verwezen. Vaak ziet men dat de tweede of volgende keer slechts de naam van de auteur in combinatie met a.w., t.a.p. of loc. cit wordt vermeld. Veel beter is het om de citeertitel van dit werk te gebruiken. Die staat vaak voor in het boek en indien die afwezig is,

verzin je zelf een verkorte citeertitel. Dit voorkomt misverstanden indien eveneens andere werken van dezelfde auteur worden gebruikt, als ook het tijdrovend terugbladeren om te achterhalen welk werk wordt bedoeld.

Verdragen, wetten, instellingen en organisaties worden de eerste keer voluit geschreven, gevolgd door een afkorting tussen haakjes. Daarna kan je volstaan met alleen de afkorting. Gebruik steeds dezelfde afkorting (dus niet afwisselend BW en B.W. of GW, G.W., Grw. en Grw).

De typografie is hoe je het ook wendt of keert het minst belangrijk voor de beoordeling van de scriptie. Het is slechts een afrondingsfactor. Hieraan moet men dan ook niet onevenredig veel tijd besteden. Daarmee is overigens niet gezegd dat de typografie onbelangrijk is voor de leesbaarheid van een stuk. De ervaring leert dat als de inhoud slecht is, de typografie daar niet voor onder doet. Een slordige lay-out bevestigt dan een toch al negatief eindoordeel.

6 Afsluiting

De vraag welke factoren de kwaliteit van een scriptie of artikel bepalen, is te beantwoorden aan de hand van de in deze paragraaf opgenomen lijst waarin de beoordelingscriteria zijn verwerkt. Deze lijst valt uiteen in vier groepen van factoren die de kwaliteit van een betoog beïnvloeden: structuur, inhoud, taal en stijl, vormvereisten en typografie. Al deze beoordelingsfactoren bepalen in beginsel het cijfer van een scriptie.

Maar zoals wij al in de inleiding stelden, niet elke categorie is even belangrijk. Zonder twijfel is groep vier, de inhoud van het betoog, het meest bepalend voor de kwaliteit. De inhoud weerspiegelt het kennisniveau, de dogmatische diepgang, de algemene wetenschappelijke vorming en de mate van zelfstandigheid van de student. De schrijver laat zien dat hij het juridische ambacht meester is. Maar inhoud hangt sterk samen met taal en stijl. Het één valt niet los te zien van het ander. Ook het belang van een goede structuur kan nauwelijks worden onderschat.

Tot slot, de lijst met criteria is zowel voor de docent als schrijver een hulpmiddel om te beoordelen of aan alle eisen is voldaan.¹⁶

¹⁵ *Leidraad voor juridische auteurs. Voetnoten, bronvermeldingen, literatuurlijsten en afkortingen in Nederlandstalige publicaties*, Deventer 1997. Laat bij het opstellen van een literatuurlijst of het citeren van een boek of artikel de titels van auteurs (prof., mr., dr., enz.) weg. Neem de

titel van het boek en de naam van de auteur zo precies mogelijk over. Vermeld de juiste druk van het boek.

¹⁶ Dit artikel en deze lijst gaan terug op het werkboek *Juridische Vaardigheden* van de Vakgroep Algemene Rechtswetenschap van de RUG.

Controle- of beoordelingslijst**I Typografie**

1. Naam van auteur(s) vermeld?
2. Inhoudsopgave opgenomen?
3. Paginering aangebracht?
4. Tekst logisch ingedeeld (inleiding, hoofdtekst, conclusie, hoofden, alinea's)?
5. Bronnen (wet, rechtspraak, literatuur) consequent vermeld?
6. Geen typefouten?
7. Afkortingen juist en consequent gebruikt?
8. Marge- of regelafstand consequent aangehouden?
9. Bronvermelding en literatuuropgave opgenomen?
10. Voetnoten op juiste manier aangebracht?
11. 'Bronnen' uniform geciteerd?

II Taal en stijl

1. Zinnen niet te lang en ingewikkeld?
2. Voldoende verband tussen zinnen?
3. Juiste indeling alinea's?
4. Voldoende verband tussen paragrafen?
5. Niet te veel opsomming en te weinig betoog?
6. Titels van paragrafen en kopjes dekkend?
7. Taalgebruik consistent?
8. Gebruik van werkwoorden (worden en zullen) zuinig?
9. Werkwoordstijden consequent aangehouden?
10. Geslacht zelfstandige naamwoorden juist?
11. Ontbreken er noten (plagiaat)?
12. Geen spelfouten of andere taalfouten?
13. Taalgebruik niet te deftig of archaïsch?
14. Taalgebruik voldoende juridisch?

III Structuur*A Titel/Inleiding*

1. Titel dekt inhoud?
2. Inleiding leidt in?
3. Probleemstelling of rechtsvragen aangegeven?

4. Rechtsvragen voldoende afgebakend?
5. Te volgen lijn aangekondigd?

B Inhoud/tekst

1. Juist onderscheid tussen hoofd- of bijzaken gemaakt?
2. Relevante wetsartikelen genoemd?
3. Feiten en meningen gescheiden?
4. Beweringen beargumenteerd?
5. Logische of systematische opbouw aanwezig?
6. Aangekondigde lijn gevolgd?
7. Herhaling of dubbeltelling van argumenten voorkomen?

C Conclusie

1. Verband met inleiding aanwezig?
2. Verband met de hoofdtekst aanwezig?
3. Standpunt in conclusie gefundeerd?
4. Conclusie bevat antwoord op de rechtsvragen?
5. Conclusie voegt niet iets nieuws toe?

IV Inhoud

1. Niveau van de rechtsvragen (probleemstelling) voldoende?
2. Wetgeving voldoende geanalyseerd?
3. Literatuur voldoende verwerkt?
4. Rechtspraak voldoende verwerkt?
5. Rechtsvergelijkende argumenten voldoende?
6. Rechtshistorische argumenten voldoende?
7. Verwerking overige argumenten voldoende?
8. Weergave van argumenten uit literatuur en rechtspraak juist?
9. Juridische kennis en analyse van de hoofdzaken voldoende?
10. Eigen inzicht voldoende?
11. Originaliteit voldoende?
12. Antwoord op rechtsvragen geschraagd door argumenten?